

De ontwikkeling van het jonge kind

SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING



Colofon**K&P Opleidingen**

Postbus 25, 5688 ZG Oirschot
 Telefoon 0499 - 57 80 40
 Fax 0499 - 57 84 27
 E-mail info@kp-opleidingen.nl
 Internet: www.kp-opleidingen.nl

Samenstelling

dr. Channah Zwiep, pedagoog

Vormgeving

STIPT, Eindhoven



Kinderen zijn vanaf hun geboorte bezig contact te maken met hun omgeving. Ze hebben die omgeving nodig om van volkomen hulpeloosheid naar zelfstandigheid te groeien.

Welke rol speelt de sociaal-emotionele ontwikkeling in dit proces?

Daarin leren kinderen met zichzelf en anderen om te gaan. Ze doen sociale vaardigheden op waarvan ze een leven lang baat hebben. Op school, in hun werk, in het omgaan met de mensen die als familie, vrienden, collega's of partners in hun leven komen.

Natuurlijk zijn sociale vaardigheden méér dan 'vaardigheden' alleen. Ieder kind – ieder mens – is op een eigen, individuele manier op de wereld georiënteerd. Karakter en temperament spelen een rol, evenals de voorbeelden die de omgeving aanreiken.

Voor ons is de vraag, hoe we in de kinderopvang de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen zo goed mogelijk kunnen stimuleren.

Hoe maken jonge kinderen zich sociale regels eigen? Hoe leren kinderen zichzelf kennen? Welke vaardigheden maken een kind 'sociaal'? En hoe bieden we als leid(st)er of ouder de beste ondersteuning?

In dit deeltje van de K&P-serie *Het jonge kind in ontwikkeling* gaan we daar op in.

SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING



Dana kruipt angstig achter haar vaders been als de schilder komt. Die stelt haar gerust en na een paar minuten komt Dana nieuwsgierig tevoorschijn. Als de schilder haar aanspreekt, klampt ze zich weer vast aan vaders been. Maar even later laat ze de schilder haar pop zien en maakt een praatje...

De mens is een sociaal wezen, die vanaf de geboorte contact zoekt met de sociale omgeving. Die sociale omgeving is zelfs noodzakelijk om te kunnen groeien en zich te ontwikkelen. Een pasgeboren baby is een hulpeloos wezentje, afhankelijk van verzorgers voor voeding en warmte. Maar ook een peuter onderzoekt zijn wereldje vanuit de veilige band van vertrouwen en liefde. Zelfs een al vrij zelfstandige kleuter valt terug op een vertrouwde volwassene voor de primaire liefde en zorg. Van kinderen die bij wolven opgroeiden, is bekend dat ook zij zich richtten op het gedrag en de regels van de groep. Om een mens te worden, heb je echter andere mensen in je omgeving nodig. Van hen leer je allerlei sociale regels en gewoonten over hoe we met elkaar omgaan. Zo leert een kind bijvoorbeeld dat je met een vriendje anders omgaat dan met je ouders, dat je op straat niet zomaar vreemden aanspreekt of dat iets zo 'privé' kan zijn dat je het niet aan iedereen vertelt.

De sociaal-emotionele ontwikkeling houdt in dat een kind een eigen persoonlijkheid ontwikkelt die overeenkomt met verwachtingen en gedragingen in de sociale omgeving. Een kind neemt van jongs af aan deel aan de volwassen wereld en heeft die als voorbeeld. Het ziet zijn vader een praatje met de buren maken of de leidster een huilend kind troosten. Het leert daarvan sociale regels en normen en waarden. Het neemt al gauw gedrag van mensen over. Zo traint het zich in de omgang met andere mensen.

wat is dat?

Mensenkennis

Een belangrijke ontwikkelingstaak binnen de sociaal-emotionele ontwikkeling, is het ontwikkelen van de *sociale cognitie*. Daarmee bedoelen we, wat kinderen weten van hun sociale omgeving en van zichzelf. Dat ze leren waarnemen, leren redeneren over zichzelf en anderen en onderlinge sociale relaties leren doorzien. En leren daarmee om te gaan. Je noemt dit ook wel: mensenkennis opdoen. Dreumesen en peuters hebben al mensenkennis. Een tweejarige weet heel goed dat hij van oma een koekje krijgt als hij erom bedelt. Hij voelt bovendien haarfijn aan of jij grenzen stelt of juist moeite hebt om 'nee' te zeggen. Daar maakt hij, egocentrisch als hij nog is, lekker gebruik van!

Sommige kinderen ontwikkelen een sterkere sociale cognitie dan anderen. Zo vallen hoogbegaafde kinderen soms op door een sterk ontwikkelde sociale intelligentie. Zij zijn sociaal gevoelig, doorzien anderen feilloos en kunnen goed observeren. Ze begrijpen dan ook al heel jong dat zij 'anders' zijn dan hun leeftijdgenootjes.

Een kind ontwikkelt zich in interactie met zijn omgeving. Deels wordt die ontwikkeling van 'binnenuit' gestuurd. Maar tegelijkertijd is de sociale omgeving er om die ontwikkeling vorm te geven. De taalontwikkeling van jonge kinderen is hier een goed voorbeeld hiervan. Ieder kind heeft het vermogen om taal te leren. De omgeving is echter nodig om die taal ook werkelijk te leren spreken. Doordat een kind klanken hoort en imiteert, ontstaan de eerste woordjes. Daarnaast is de sociale ontwikkeling vaak verstrengeld met de ontwikkeling op andere gebieden. Om te kunnen zwaaien moet een dreumes motorisch in staat zijn om zijn handje soepel te bewegen. Verstandelijk is het kind dan zo ver, dat het begrijpt dat het in onze cultuur sociaal gewenst gedrag is om bij het afscheid te zwaaien. Ook inzicht krijgen in gevoelens van anderen én daar rekening mee houden, vraagt enige ontwikkeling op cognitief niveau. Dreumesen hebben al een pril gevoel van medeleven. Als hun moeder met hoofdpijn op de bank ligt, komen ze hun liefste knuffel als troost brengen. Valt een peuter, dan zie je soms dat een ander kind hem al troost nog voordat jij erbij bent. Dergelijk gedrag wijst op de empathie die bij kinderen al aan het einde van het tweede levensjaar aanwezig is.

1. De mens is sociaal vanaf de geboorte
2. Het kind heeft andere mensen nodig als basis voor de ontwikkeling
3. Het kind bestaat door sociaal contact met de omgeving

Je kunt onderscheid maken tussen de sociale en de emotionele ontwikkeling.

De sociale ontwikkeling gaat over de ontwikkeling van begrip voor anderen en een positieve houding in sociale situaties. Kinderen hebben een sociale ontwikkeling vanuit een biologische overleveringsstrategie, om bij de groep te horen of doordat er straf of beloning volgt op een bepaald gedrag.

De emotionele ontwikkeling gaat over het leren kennen, herkennen en begrijpen van eigen gevoelens en die van anderen, en daarmee omgaan op een sociaal aanvaardbare manier.

Kinderen vormen tijdens hun hele jeugd ideeën over wie ze zijn, wat ze kunnen, wat ze leuk vinden en wat niet. Ook dat doen ze in contact met hun sociale omgeving. Hun zelfbeeld, maar ook hun gevoel van eigenwaarde, ontlenen ze aan deze contacten. Dit zelfbewustzijn staat tegenover hun bewustzijn van de omgeving. Als je weet wie je zelf bent en wat je behoeften zijn, dan heb je ook een stevige basis voor sociaal contact.



Mannen- en vrouwenrollen

Bij de ontwikkeling van een zelfbewustzijn hoort ook de sekse-identificatie.

Peuters ontdekken dat er biologische en sociale verschillen zijn tussen mannen en vrouwen. Al gauw ontstaat ook het besef van 'geslachtsidentiteit', namelijk dat ze zélf een jongetje of meisje zijn. Op deze leeftijd vormen kinderen opeens vrij traditionele stereotypen over de rollen van meisjes en jongens.

Peuters kunnen heel beslist vertellen dat de kleur rose voor meisjesspullen is. Of dat jongens niet met poppen spelen. Zulke ideeën pikken ze op onder invloed van volwassenen. Naarmate ze ouder worden, speelt de groepsnorm van leeftijdgenoten een steeds grotere rol.

In de eerste vier jaar van zijn leven ontwikkelt een kind zich van een volledig afhankelijke baby naar een vrij zelfstandige kleuter. Tussen 0 en 4 jaar leren kinderen hun gedrag aanpassen aan de omgeving. Een kleuter kan in principe zelfstandig eten, aankleden en spelen. Hij begrijpt dat hij rekening moet houden met anderen, krijgt controle over negatieve emoties en kan gehoorzamen aan regels. Dit proces van socialisatie betekent, dat het kind zich de normen en waarden van een gemeenschap eigen maakt door deel te nemen aan die gemeenschap. Rond de vier jaar kennen kinderen de sociale basisregels. We kunnen dan al spreken van een sociaal of minder sociaal kind. Onder een sociaal kind verstaan we een kind dat goed in zijn vel zit en met anderen kan opschieten, behulpzaam en gehoorzaam is, zich schikt naar de regels en daarnaast een eigen sociale inbreng heeft. Zo'n kind kan bijvoorbeeld zijn snoep of speelgoed delen, slaat er niet bij het minste geringste 'op los' en wil zijn moeder helpen met boodschappen doen. Pas als ze ongeveer zeven jaar zijn, kunnen kinderen volledig de gevoelens van een ander inschatten, die begrijpen en eraan tegemoet komen. Dan heeft het kind bijvoorbeeld verdriet over kinderen die honger lijden.

THEORIEËN

over de sociaal-emotionele ontwikkeling

Hoe leren kinderen zich sociaal-emotioneel te ontwikkelen?
Welke voorwaarden zijn daarbij nodig?

Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw is er steeds meer bekend geworden over de sociaal-emotionele ontwikkeling en hoe belangrijk die is voor het verdere leven. Men kwam er achter - soms per ongeluk! - dat kinderen méér nodig hadden dan voedsel en lichamelijke verzorging. Voor een sociaal-emotionele ontwikkeling, was ook emotionele aandacht heel belangrijk.

Hechting

De bekendste theorie is de hechtingstheorie van John Bowlby (1907-1990). Deze psychiater werkte in weeshuizen en ontdekte min of meer per toeval dat de kinderen daar een ontwikkelingsachterstand opliepen, hoewel hun fysieke verzorging prima was. Ze hadden een tekort aan emotionele aandacht en aan de liefde van één vaste verzorger. Bowlby ontdekte ook dat baby's die lange tijd in een ziekenhuis verbleven, groeiachterstanden kregen. Ze leden aan hospitalisatie. Bowlby concludeerde hieruit dat kinderen naast voeding ook geborgenheid nodig hebben.

Hechting is een band van warmte, liefde en geborgenheid tussen kind en verzorger. Volgens Bowlby hebben alle mensen een aangeboren neiging tot hechting. Hechting ontstaat in het eerste levensjaar in de interactie tussen kind en volwassene. Er is een kritieke fase voor hechting rond 9 maanden. De manier waarop een kind gehecht is, is heel bepalend voor de verdere ontwikkeling. Bowlby benadrukt dat vooral de moeder voor de hechting essentieel is. Uit later onderzoek blijkt echter dat een kind zich aan meerdere mensen kan hechten, als dit maar vaste verzorgers zijn.

In navolging van Bowlby experimenteerde Harlow begin jaren zestig met baby-aapjes. Hij gaf hen twee namaak-moeders: een van ijzerdraad waaraan voeding bevestigd zat en een van kunststofbont. De aapjes kropen zo dicht mogelijk tegen elkaar én tegen de namaakmoeder van bont aan. Ze gingen alleen naar de ijzerdraadmoeder als ze honger hadden.

Hechting zorgt ervoor dat een kind zich veilig voelt en is de basis voor de verdere sociaal-emotionele ontwikkeling. Die band bepaalt hoe het kind in zijn verdere leven tegenover sociale bindingen staat en hoe en waarom het andere sociale relaties aangaat. Door die band neemt een kind bovendien van jongs af aan de normen, waarden en gedragscodes over van de ouders of verzorgers en de omgeving.

Hechting ontstaat in het contact met het jonge kind. Door tegen het kind te praten en het aan te kijken en, in het algemeen, in te gaan op zijn behoeften. Dit betekent dat je een baby oppakt en knuffelt als hij huilt, teruglacht als hij lacht. Via hechting vormt het kind zich een beeld over het gedrag van volwassenen, bijvoorbeeld dat ze warmte en veiligheid bieden als dit nodig is. Het leert vertrouwen op de omgeving en voelt dat het 'er mag zijn'. Een baby leert bovendien ook zijn eigen gedrag kennen, doordat zijn vaste verzorgers op dat gedrag reageren.

Verschillende vormen van hechting

Kinderen die een veilige band hebben met hun opvoeders, kunnen zich vrij ontwikkelen naar zelfstandigheid en goed contact maken met hun omgeving. Hebben ze dat niet in de eerste periode van hun leven geleerd, dan leren ze dat ook daarna niet meer goed aan. Ze blijven hun verdere leven 'sociaal-emotioneel gehandicapt', met alle gevolgen van dien. Uit latere experimenten met de aapjes van Harlow bleek bijvoorbeeld, dat emotioneel verwaarloosde jongen op hún beurt niet in staat waren hun nakomelingen warmte en liefde te geven.

Uit later onderzoek naar hechting bleek ook, dat de *kwaliteit* van de hechting belangrijk is. Die kwaliteit wordt beïnvloed door de *responsiviteit* van de vaste verzorgers. Ga je als leidster voldoende in op de behoefte van een kind aan warmte, liefde en lichamelijkeheid, dan ontstaat een goede hechting. Maar een leidster die een baby graag tegen zich aandrukt terwijl het kind wil slapen, is niet responsief. Onderzoekster Mary Ainsworth ontdekte eind jaren zestig dat kinderen zich op vier verschillende manieren kunnen hechten: van *veilig* tot *angstig vermijdend* gehecht. Een veilige hechting komt in gevaar als de verzorgers



6

onvoldoende (kunnen) inspelen op de behoeften van het kind of zelfs afwezig zijn.

Suzy van twee komt nieuw in de groep. Ze komt eerst wennen met haar moeder en kijkt vanaf moeders schoot even de kat uit de boom. Even later speelt ze enthousiast met de andere kinderen.

De dag daarop vertrekt haar moeder na een half uurtje en klimt Suzy huilend op de schoot van de leidster.

Na een kwartiertje loopt ze enthousiast naar de houten trein, om af en toe even terug te komen bij de leidster en te vertellen wat ze meemaakt.

Suzy is een *veilig gehecht* kind. Ze is in staat met nieuwe situaties om te gaan en heeft vertrouwen in haar moeder en de leidster. Vanuit dat vertrouwen kan ze zich veilig ontwikkelen en haar wereld onderzoeken.

De sociale leertheorie

De sociale leertheorie van Albert Bandura (1925 -) gaat over hoe kinderen leren omgaan met zichzelf en de wereld. Hoe leren ze om zich rollen in onze samenleving eigen te maken? Hoe verloopt de sociale vorming?

Volgens Bandura leren kinderen zich sociaal te gedragen door volwassenen te observeren en te imiteren. Hij noemt dit *modeling*, ofwel observationeel leren. Kinderen imiteren volwassenen in hun gedrag en taal en maken zich zo allerlei sociale regels eigen. Ook de morele ontwikkeling verloopt voor een deel via 'afkijken'. De ouders zijn de eerste en belangrijkste modellen voor het kind, maar ook als leidster heb je altijd een voorbeeldfunctie.

Dit observeren en imiteren zie je, als goed kijkt, al bij baby's. Ze liggen in de wieg al te staren naar alles wat er om hen heen gebeurt. Ze doen bijvoorbeeld geluiden na om hun taalvermogen te ontwikkelen.

Ook dreumesen en peuters observeren en imiteren volop. Huilt een peuter als je zijn haren wast? Dan moet de pop er even later ook aan geloven! Krijgt een driejarige een prikje bij de dokter? Dan worden thuis alle knuffels ingeënt! Je merkt dat ze daarbij zelfs dezelfde woorden en gebaren gebruiken als de volwassenen.

Zo verwerken ze hun ervaringen, leren ook van alles over sociaal gedrag.

De kunst van het nadoen

Bandura ontdekte dat kinderen beter leren via belonen, dan via straffen. Als je ze laat merken dat je het fijn vindt als ze hun speelgoed opruimen, neemt de kans toe dat ze dit een volgende keer weer doen. Een knuffel of een aai over hun bol is vaak al genoeg. Zo'n beloning *bekrachtigt* dus hun gedrag. Dit noemen we *ervaringsleren*. Kinderen die bijvoorbeeld als beloning een toetje krijgen, stimuleer je op die manier om hun bordje leeg te eten. En worden ze uitgelachen als ze iets vertellen, dan zullen ze niet zo gemakkelijk nog een keer praten in gezelschap.

In de opvoeding leggen we op belonen meer nadruk dan op straffen.

Belonen heeft een positieve invloed op gedrag. Zelfs agressieve kinderen vertonen gewenst gedrag eerder als je hun leuke kanten belooft, dan als je hen straft voor hun agressie. Door gewenst gedrag te belonen, dooft negatief gedrag meestal langzaam uit.

Ook sekserollen worden deels via sociaal leren overgedragen. Ziet een kind vader de auto wassen en moeder de afwas doen? Dan is al gauw duidelijk welk gedrag voor meisjes en welk gedrag voor jongens is. Vanaf de kleuterleeftijd is de invloed van de media en van leeftijdgenoten trouwens vaak groter dan die van het gezin.

Kinderen leren dus door zelf te experimenteren met geïmiteerd gedrag. Het gedrag van het kind wordt van binnenuit bijgesteld door de ervaringen die het opdoet. Heeft een peuter dóór dat hij zijn zin krijgt bij de snoepafdeling in de supermarkt? Dan is de kans groot dat hij de volgende keer weer gaat krijsen tot mama toegeeft. Uiteindelijk leren de meeste kinderen zich sociale normen en waarden eigen maken op zo'n manier, dat belonen en straffen overbodig worden.

VERSCHILLEND

van nature?

Kinderen ontwikkelen sociaal-emotionele omgangsvormen omdat ze tussen mensen leven. Maar onderlinge aangeboren verschillen zoals temperament, de fysiologische groei of het karakter hebben hier invloed op. Een kind met een contactstoornis zal zich sociaal anders ontwikkelen en veel steun nodig hebben. Kinderen kunnen uit zichzelf verlegen zijn, teruggetrokken of juist brutaal. Andere verschillen ontstaan als gevolg van de eerste ervaringen die kinderen opdoen. Zo zagen we al dat een onveilig gehecht kind moeite kan hebben om sociale relaties aan te gaan.

Ten slotte zijn er verschillen in de manieren waarop jongens en meisjes de sociaal-emotionele ontwikkeling doorlopen. In de peuterfase proberen kinderen uit waar de grens ligt. Ze kunnen daarbij behoorlijk vervelend zijn. Jongens zijn gemiddeld wel wat vaker druk en agressief dan meisjes. Daardoor worden ze vaak als lastiger ervaren. Peuters zijn egocentrisch en zich nog minder bewust van de pijn die ze bij anderen veroorzaken. Zowel jongens als meisjes reageren dan ook heel primair: ze bijten, slaan, krabben of trekken aan haren. Pas bij kleuters leidt het sekseverschil tot ander gedrag. Meisjes verzinnen dan geraffineerdere of verbale vormen van ruzie, terwijl jongens directer zijn en 'erop los' slaan. Jongens zijn in de regel wat sneller en bovendien vaker lichamelijk agressief. Meisjes zijn over het algemeen wat minder agressief naar anderen. Zij hebben andere uitingvormen (zoals verbale agressie of uitstoten uit de groep) en richten agressie vaak meer op zichzelf. Jongens willen graag 'de beste' zijn terwijl meisjes elkaar om beurten laten winnen en vaker onderhandelen in hun spel. We denken dat deze verschillen er zijn doordat mannen van oorsprong agressie nodig hadden om het nest te kunnen bewaken en te jagen. Vrouwen zorgden voor de kinderen en zouden empathisch zijn, om goed op hun behoeften in te kunnen spelen.

Omgaan met verschillen

De verschillen tussen jongens en meisjes beïnvloeden op hun beurt weer het sociale contact met de omgeving. Van meisjes weten we dat ze gevoeliger zijn voor aanraking dan jongens, ze ervaren aanraken als prettig. Hierdoor reageren meisjes al als baby positief op knuffelen. Met die reactie belonen ze hun verzorgers, waardoor ze

weer vaker geknuffeld worden..

Volwassenen reageren bij 'hetzelfde' gedrag ook verschillend op jongens en meisjes.

Als meisjes elkaar in de haren vliegen, grijpen we eerder in dan wanneer jongens dit doen. Van meisjes verwachten we eerder gevoelens als begrip en empathie dan van jongens. Dan zijn er nog verschillen in de manieren waarop mannen en vrouwen reageren op seksegebonden gedrag. Mannen vinden het drukke gestoei van jongens vaak wel leuk, terwijl vrouwen dit lastig vinden. Een actuele discussie gaat over de vraag, in hoeverre mannen en vrouwen zó verschillen in hun opvoedingsstijl en als rolmodel, dat op school en in de kinderopvang de jongens te weinig ruimte krijgen om zich ook echt als jongens te gedragen. Opvoeding is immers overwegend vrouwenwerk. Dit zou betekenen dat typische jongensbehoeften in het gedrang komen, terwijl typisch jongensgedrag bestempeld wordt als ongewenst. Het is belangrijk dat je je daar als leidster van bewust bent. Sommige seksegebonden verschillen zijn trouwens van tijdelijke aard, zoals in de sensomotorische ontwikkeling. Meisjes zijn vaak allang toe aan tekenen, kleuren en kralen rijgen als de jongens nog vooral willen rennen, stappen en stoeien. Dat maakt de jongens niet 'lastig' en de meisjes niet 'lief'!



SOCIAAL-EMOTIONELE FASEN

van 0 tot 4 jaar

8

Kinderen ontwikkelen zich van 0 tot 4 jaar van volkomen afhankelijkheid naar relatieve zelfstandigheid. Ze ontwikkelen een bewustzijn van zichzelf en van de eisen die de omgeving stelt.

In grote lijnen zie je een baby eerst egocentrisch en op zichzelf gericht. Van daaruit ontdekt hij dat hij de omgeving kan beïnvloeden. Tijdens het proces van de sociaal-emotionele ontwikkeling zijn kinderen bezig met het verkennen van hun wereld en het zoeken naar grenzen. Ze leren daarbij een evenwicht te vinden tussen het doorzetten van hun eigen willetje en het aanpassen aan sociale wensen. Ieder kind experimenteert hiermee individueel, gemiddeld rond het vierde jaar is een evenwicht ontstaan. De kleuter heeft besef van zijn invloed en kan die aanwenden of inhouden, al naargelang de omgeving dit wil. De kleuter kan omgaan met (simpele) spelregels en ziet daar ook het nut van in. Hieronder beschrijven we het verloop van dit proces wat uitgebreider.

Baby's: van 0 tot 1 jaar

In het eerste levensjaar wordt de basis voor een gezonde emotionele en sociale relatie gelegd.

Een *pasgeboren* baby is nog passief in contacten met zijn omgeving. Wel heeft de baby een aantal kenmerken (bijvoorbeeld grote ogen in een relatief groot hoofd), waardoor volwassenen vertederd raken en voor hem willen zorgen. Een baby is instinctief gericht op de bevrediging van zijn behoeften. Hij onderzoekt en leert via zijn zintuigen. De huid is het zintuig waardoor de baby direct contact ervaart met zijn omgeving. Daarnaast zijn oogcontact en de menselijke stem belangrijk. Praten tegen een baby, is dan ook essentieel. Het is een teken van aandacht en liefde. Al in de 12e eeuw bleek dat baby's waartegen men niet praatte, stierven. De menselijke stem biedt een baby de bevestiging dat hij bestaat en ergens bij hoort.

Al vrij snel is een baby ook actief op mensen gericht. Zijn hulpeloosheid maakt het zoeken van contact al het ware noodzakelijk. Door te huilen, te lachen en het produceren van klanken probeert het kind actief om anderen bij zich te houden. Rond de zes weken reageren baby's met een eerste glimlach, waarmee een bewuster contact ontstaat met de wereld om hen heen. Dit teken van sociaal gedrag wordt door volwassenen meestal enthousiast beantwoord.

We weten dat zelfs heel jonge baby's volwassenen na doen als die boven de wieg gezichten trekken. Allerlei gezichtsuitdrukkingen zoals de tong uitsteken, glimlachen, tanden ontbloten, werden door de baby's goed geïmiteerd.



Vanaf een maand of drie experimenteert een baby met interactie: als jij vrolijk lacht om zijn gebrabbel, zal hij blij terug lachen. Zo krijgt het kind een eerste indruk van oorzaak en gevolg. Als je simpele bewegingen met je mond maakt, zie je bovendien dat de baby je probeert na te doen. Daarmee ontstaat het begin van de taalontwikkeling. Na enige tijd wordt de baby steeds actiever in zijn zoeken naar contact. Hij kan om zich heen kijken, herkent vertrouwde mensen en reageert met geluidjes en oogcontact. Ook heeft hij inmiddels op verschillende manieren leren huilen om zodoende actief verschillende emoties en behoeften te kunnen aangeven. Hij draait zijn gezicht naar sprekenden toe en strekt de armen uit om opgenomen te worden.

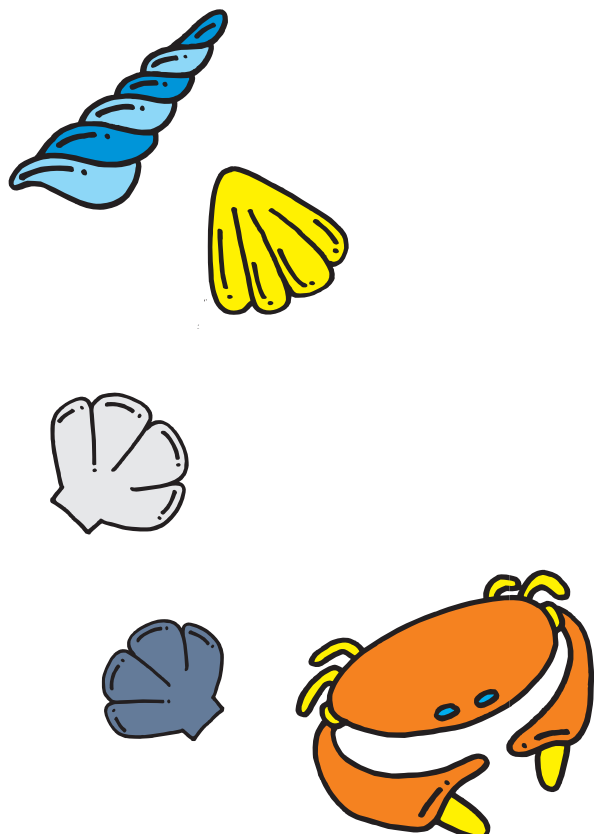
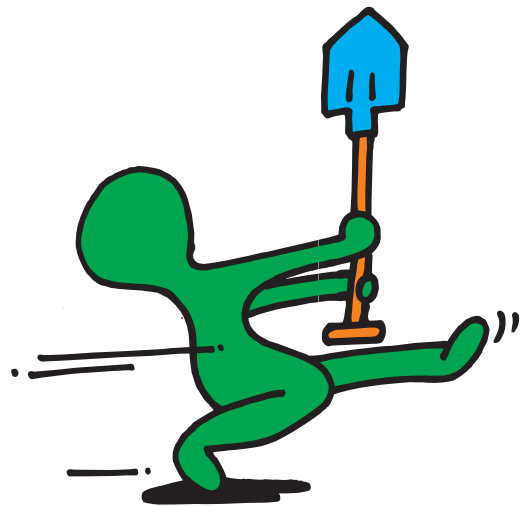
Baby's gaan steeds verder in het zoeken naar contact. Ze kunnen non-verbaal grapjes maken en spelletjes doen met hun omgeving. Ze kijken bijvoorbeeld hoe ze de omgeving kunnen bespelen door speelgoed uit hun ledikant te laten vallen, in de hoop dat de verzorger dit opraaft. Ze ervaren zichzelf steeds meer als een losstaand individu met een eigen persoonlijkheid. Hoewel de taalontwikkeling al vroeger is begonnen, merk je in deze fase dat de baby klanken gaat imiteren en lange 'gesprekken' kan houden met zichzelf. Een oudere baby wordt zich er steeds bewuster van dat hij geen deel is van anderen. Dit eigen bewustzijn ontstaat rond de negen maanden. Opeens ervaart het kind zich als losstaand wezen van zijn verzorgers. Dat kan behoorlijk beangstigend zijn. Daardoor zie je in deze fase vaak de scheidingsangst ontstaan. De baby is ondernemend, maar tegelijkertijd bang om alleen gelaten te worden. Het kind denkt dat de verzorger 'verdwijnt' als die de deur uit gaat.

Een oudere baby leert ook dat hij invloed kan hebben op de relaties met mensen om zich heen. Hij kan non-verbaal mopjes maken en herkent zichzelf in de spiegel. Hij



heeft plezier als bekende dingen herhaald worden, zoals kiekeboespelletjes of dezelfde liedjes. Tegen het einde van eerste jaar aan protesteert de baby als zijn speelgoed wordt afgepakt.

Kortom; in het eerste jaar leren baby's op sociaal-emotionele gebied kennismaken van de eerste beginselen van de sociale omgang met zichzelf en met anderen, waarbij hechting de basis is.



Dreumesen: van 1 tot 2 jaar

Dreumesen gaan in het tweede levensjaar door met het ontdekken van de wereld. Dit betekent dat ze grenzen gaan verkennen en uitproberen. Het wordt steeds leuker om te doen wat niet mag! De eigen behoeften staan nog steeds centraal. Een dreumes trekt een schepje uit de hand van een ander kind en ziet dat dit gaat huilen. Of loopt naar een andere dreumes en bijt in haar wang. Hij kan zich er oprecht over verbazen dat een ander kind daarvan gaat huilen! Dit zijn allemaal gedragingen waarvan de kinderen leren wat ze bij anderen teweeg brengen.

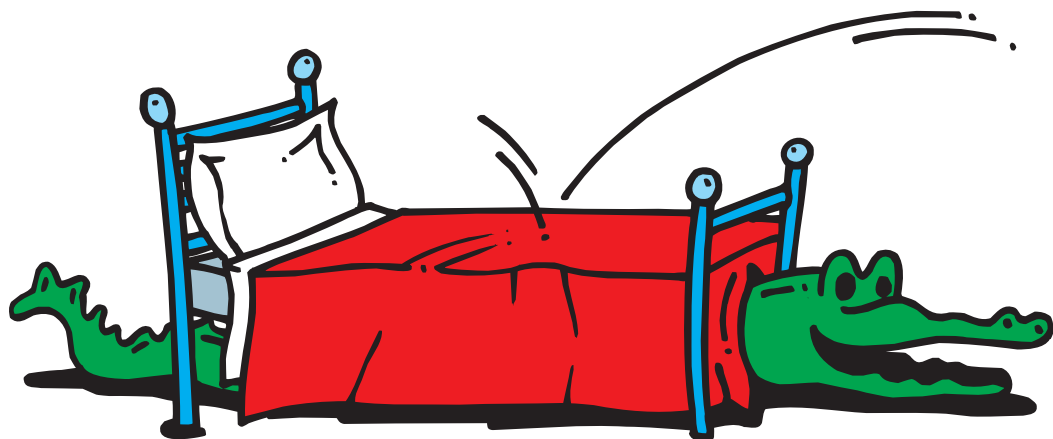
Een dreumes schat zijn invloed op de buitenwereld in en experimenteert hoe ver hij kan gaan. De reactie van de omgeving heeft daarop steeds meer invloed. Daarnaast verkennen dreumesen ook behulpzaamheid, en het plezier dat dit kan opleveren voor henzelf en een ander. Een dreumes kan genegenheid tonen door kusjes te geven. Hij is nu ook in staat om simpele opdrachtjes uit te voeren zoals: 'Pak je knuffel maar van de kast!'. Hij kan met zijn handje wuiven bij het vertrek, en op verzoek een voorwerp afstaan, bijvoorbeeld in een spelletje.



De leidster ligt met hoofdpijn op de bank. Tessel klimt bij haar en geeft een kusje. 'Pijn nu weg?' vraagt ze behulpzaam.

De taalontwikkeling gaat in de wisselwerking met de omgeving volop verder. Rond het eerste jaar heeft een kind de eerste woordjes leren zeggen, zoals 'mama' en 'papa'. Het reageert bovendien op zijn naam. Een beginnende dreumes heeft een passieve woordenschat van ongeveer zeventig woorden. Nu ontstaat al gauw de één-woordfase. Rond de leeftijd van anderhalf jaar volgt daarop de woordenschatexplosie. Een kind is nu ook verbaal in staat om deel te nemen aan de sociale wereld. Dat geeft hem de mogelijkheid zijn wensen door taal duidelijk te maken. Een dreumes krijgt ook belangstelling voor andere kinderen. Er ontstaat een begin van spelen met vriendjes op de kinderopvang. De dreumes begrijpt een verbod en gaat 'nee' leren gebruiken.

Aan het einde van het tweede jaar krijgen ze al een eigen identiteit en begint de peuterfase van 'zelluf doen!' Ze kunnen daarbij behoorlijk lastig zijn en ontwikkelen een sterk eigen willetje. Als jij een grens stelt, worden ze driftig en koppig. Zo ontgroeien ze langzaam de dreumesfase. Ze veranderen in pittige peuters.



Peuters: van 2 tot 4 jaar

Peuters ontwikkelen steeds meer een zelfbewustzijn. Ze leren dat ze deel uitmaken van het gezin, de crèche en de grote wereld. Er worden ook meer eisen aan hen gesteld. Een peuter is bezig zijn verhouding tot de wereld te verkennen. Ze experimenteren met hun afhankelijkheid en zelfstandigheid. Ze zoeken naar grenzen en proberen daar overheen te gaan. Dit is hun enige manier om te laten zien dat ze het ergens niet mee eens zijn! Het past ook bij deze fase om alles zelf te willen doen. Dat levert soms een machtsstrijd op.

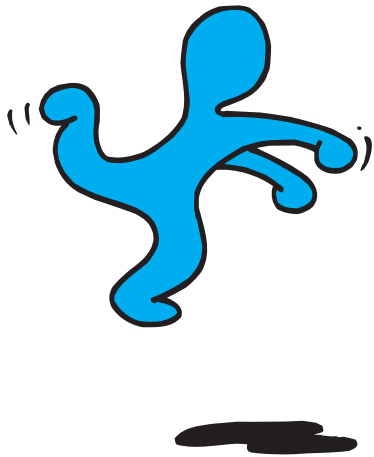
Jij wilt nog even met de groep naar buiten voor de lunch en doet de kinderen hun jasjes aan. Eén peuter wil dit per se 'zelluf doen' en schopt en slaat als dit niet kan.

Daarnaast neemt de fantasie een grotere rol in. Die richt zich onder meer op spel met vriendjes. Ook knuffels zijn soms een maatje om mee te praten en te spelen. Oudere peuters ontwikkelen al een fantasiespel waarin ze sociale rollen verwerken. 'Vadertje en moedertje', 'Ziekenhuisje', 'Prinsesje spelen' enzovoort. Het zijn allemaal manieren om te kijken welk sociaal gedrag bij een rol hoort. Door goed te kijken naar het spel van de kinderen, krijg je als leidster een aardig inzicht in wat de peuter om zich heen ziet gebeuren en meemaakt.

Peuters willen op hun ouders lijken. Ze identificeren zich dan ook met hen en doen hen na. Door de reacties van de volwassenen wordt dit versterkt of verzwakt. Een moeder die haar kind dezelfde krachtterm hoort gebruiken, zal dit niet belonen. Geeft het kind echter óók lieve kusjes, dan zal ze vertederd zijn.

Jij zat op de bank en ik ging koffie zetten, goed?' vraagt een oudere peuter aan haar vriendje. Dat geeft wel meteen aan hoe thuis de sociale rollen verdeeld zijn.

De verworven zelfstandigheid levert allerlei nieuw gedrag op, maar kan ook heel bedreigend voelen voor een peuter. Ze ontwikkelen daardoor soms angsten. Ze zijn bijvoorbeeld



opeens bang voor krokodillen onder hun bed. Of ze willen bepaalde mensen geen kusje meer geven. De ontdekking van de wereld om zich heen leidt soms ook tot prachtige vragen over bijvoorbeeld sociale relaties:

Een oudere peuter beseft dat zijn vader en moeder er al 'waren' voordat hij geboren werd. Hij vraagt aan zijn vader: 'Vond jij mamma al lief toen ik er nog niet was? Waarom wilden jullie een kindje?'.

Peuters kunnen al goed redeneren. Ze reageren met het noemen van hun naam als je vraagt hoe ze heten. Ze leren ook het begrip 'wij' gebruiken en kunnen al gemakkelijker dingen weggeven en delen. Ze kunnen ook al een beetje inschatten hoe de omgeving zal reageren op hun gedrag. Zo begrijpen ze dat mama of papa hen komt troosten als ze huilen. Dit betekent ook, dat ze steeds meer zullen proberen om hun omgeving te manipuleren.

Ze komen in de *peuterpuberteit* en zijn daarom af en toe flink lastig. Een peuter weet dat, als hij genoeg zeurt, de kans groot is dat hij een koekje krijgt. Ze ontdekken hun eigen willetje en sociaal aangepast gedrag kennen ze nog niet in deze periode. Het is dan ook geen uitzondering als een driftige peuter zich laat vallen op de grond en begint te krijsen als hij zijn zin niet krijgt. In de peuterfase komt de gewenste sociale rol nog niet overeen met de egocentrische behoeften van het kind.

Tegen het einde van het tweede jaar ontwikkelen peuters de eerste morele gevoelens. Ze beseffen dan best dat jij iets niet wilt, maar experimenteren nog met de keuze om iets wel of niet te doen. Ook een oudere peuter is nog niet in staat om steeds te voldoen aan de normen van zichzelf of van de omgeving en kan juist daardoor agressief reageren.

Mees valt met zijn fietsje. De leidster pakt de fiets op en troost hem. Mees geeft haar een klap. De leidster begrijpt dat het kind in zijn ogen gefaald heeft door te vallen. De leidster vindt tegelijk dat het gedrag niet acceptabel is en vertelt Mees dat ze niet wil dat hij haar slaat.

Peuters verzetten ze zich tegen alles wat eerst gewoon was. Zo kan samen eten of aankleden opeens een drama worden. Binnen deze koppigheidsfase kunnen ze ook heel agressief zijn. Dit is vaak de enige mogelijkheid om zich te uiten. Allerlei achterliggende gevoelens kunnen een rol spelen, zoals hebzucht, aandacht vragen, angst, onmacht, jaloezie of woede. Deze emoties uiten ze puur impulsief en onbewust. Enige agressie bij peuters hóórt dus bij hun leeftijd.

Aan het einde van de peutertijd kan een het kind contact leggen met andere kinderen en met de leidster, afscheid nemen van de ouders, regels accepteren en begrijpen, voor zichzelf opkomen op een sociaal aanvaardbare manier, zich verbaal uiten.

Rond het vierde jaar hebben kinderen een redelijk besef van hoe dingen gaan en welke verwachtingen de omgeving van hen hebben. Ze kunnen zich beter aanpassen aan onverwachte situaties, zijn ingesteld op mensen...



HELPEN

bij de sociaal-emotionele ontwikkeling

12

Het hoogtepunt van de sociaal-emotionele ontwikkeling ligt ongeveer bij vier jaar. Een kind is dan in staat om zichzelf te voeden en om te bewegen, het kent de meest basale omgangsregels en de beginselen van de taal waarin het communiceert. Aan het einde van de peupertijd, rond het vierde jaar, is een kind al redelijk zelfstandig en weet welke verwachtingen zijn omgeving heeft. Het heeft belangrijke mijlpalen in de sociaal-emotionele ontwikkeling behaald. Hoe kun je kinderen helpen bij hun sociaal-emotionele ontwikkeling? Welk materiaal of spel heb je daarbij nodig?

De sociaal-emotionele ontwikkeling gedijt het beste op veel contact met de sociale omgeving. Daaruit volgt dan ook, dat spelen met speelgoed het niet háált bij spelen met mensen. Iedere baby, dreumes en peuter heeft het liefst contact met volwassenen. Een kind dat kan spelen met mensen, zal niet gauw speelgoed pakken..

Het belangrijkste is dat kinderen voldoende van hun omgeving kunnen leren. Ze leren veel van 'mee helpen' van volwassenen. Je ziet ze groeien van trots als ze mee mogen doen met huishoudelijke taken.

Op de groep is een simpel takenlijstje voor de oudere peuters handig om te zien wie die dag bijvoorbeeld de limonadebekers afwast. Ook kun je met oudere peuters de sociale omgangsregels bespreken in een kringgesprek. Zo'n regel kan zijn dat je elkaar helpt met opruimen of dat je niet slaat. Zo weet ook iedereen wanneer je mag klagen over een 'overtreding'.

Biedt kinderen daarbij altijd uitdagingen aan die nét boven hun niveau kind liggen. Probeer ook af en toe één op één aandacht te bieden. Voor de kinderen is dat nodig, maar ook voor jou is het goed om die momenten te hebben. Het helpt je om ieders individuele ontwikkeling goed in de gaten te houden.

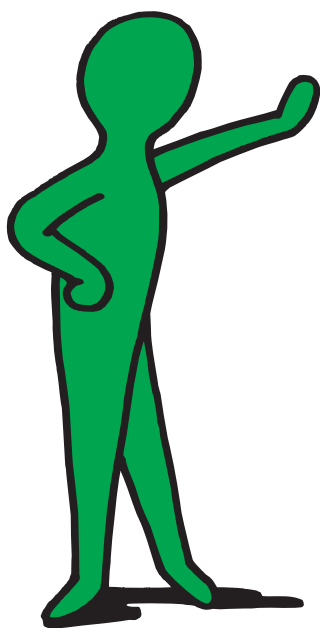
Contact maken doe je door tegen baby's te praten, te lachen en hen te knuffelen. Een baby voelt dan dat jij er bent om het hem naar de zin te maken. De klanken die je voordoet, kunnen ze imiteren. De hoge zangerige stem die veel volwassenen dan gebruiken, maakt baby's extra alert. Geef bij wat oudere baby's hardop weer wat de baby pakt en onderzoekt. Niet alleen om het praten passief te stimuleren, maar ook om het kind in zijn bestaan te bevestigen. Baby's die in de eenkennigheidfase zitten, kun je helpen om begrip te krijgen van aan- en afwezigheid door bijvoorbeeld kiekeboe-spelletjes met hen te doen. Ze worden zich nog bewuster van zichzelf door te spelen met een spiegel.

Ga samen voor een grote spiegel zitten. Trek grimassen tegen de spiegel en laat het kind ontdekken of jij of de spiegel dat 'doet'.

Bij oudere baby's kun je samen speelgoed 'geven en nemen'. Ook het spel van gooien en oppakken van speelgoed wordt interessant.

Dreumesen zijn dol op boekjes en voorlezen en houden van korte, simpele rijmpjes. Bijvoorbeeld een liedje voor het eten of slapen. Het gedrag van een dreumes kun je al 'sturen' met simpele korte boodschappen, zoals 'Nee, dat mag niet'.





Je kunt peuters hun fantasie laten uitleven in rollenspel met verkleedkleden. Ze vinden het ook vaak heerlijk als ze mogen meedoen met jouw bezigheden. Bijvoorbeeld samen crackertjes en beleg klaarzetten of afwassen. Via de vragen die ze stellen, kun je prachtige gesprekken met ze aangaan. Zo stimuleer je allereerst de taalontwikkeling, daarnaast leer je ze structuur aanbrengen in wat ze meemaken of horen

Omgaan met lastig gedrag

Vooraf peuters kunnen daarbij behoorlijk lastig zijn. Hoe reageer je daarop? Het gaat er bij de sociaal-emotionele ontwikkeling vooral om, dat je de kinderen helpt om met zichzelf en de ander om te gaan. Dit betekent dat je ze bijvoorbeeld leert om controle over hun emoties te krijgen, zodat ze leren die te uiten op een sociaal aanvaardbare manier. Je kunt ook proberen de agressie vóór te zijn, door de kinderen lekker te laten bewegen en op die manier hun energie kwijt te raken. Ook is leerzaam om de emoties die je bij de kinderen ziet, onder woorden te brengen. Geef aan dat je *denkt* dat het kind boos is en vraag hem of dat klopt. Zo worden ze zich bewust van verschillende gevoelens. Een uitstekende manier om het sociale bewustzijn van kinderen te stimuleren, is door het zelf steeds positief te benaderen. Zowel jongere als oudere kinderen reageren daar heel goed op. Leer hen inzien dat positieve dingen het gevolg zijn van hun eigen handelen.

Kinderen in die fase vragen om duidelijke grenzen. Dit betekent dat je consequent ingrijpt als de sociale regels van jullie instelling worden overschreden.

Vinden jullie het niet goed dat kinderen elkaars speelgoed afpakken? Als dit toch gebeurt, geef dan met korte stopwoorden aan dat je dit niet tolereert: 'Nee!' of 'Mag niet!'. Een uitgebreide uitleg heeft bij jonge kinderen nog geen zin.

Nog effectiever is het om gewenst gedrag te bekrachtigen. Zie je twee dreumesen lekker samen spelen? Maak er in de groep een leuke opmerking over. Zo zijn de kinderen ook voorbeelden voor elkaar.

Soms vraagt bepaald gedrag *nét* even een andere benadering van jou. Maak in zo'n geval ook duidelijk welk gedrag je *wél* wenst. Biedt kinderen ook de mogelijkheid tot alternatieven. Een 'agressief' kind is maar al te vaak een kind wat op dat moment (te)veel energie heeft en die niet kwijt kan. Laat ze lekker even rennen buiten, dan komen ze 'rustig' aan tafel. Scheelt jou een hoop irritatie bovendien!

Blijft bepaald negatief gedrag zich herhalen, biedt kinderen dan een *time-out*. Een time-out gebruik je als je enkele keren kort gewaarschuwd hebt maar niet de gewenste verbetering ziet bij het kind.

Doordat je op tijd ingrijpt, voorkom je dat je *zélf* echt boos wordt en je laat aan het kind weten waar de grenzen liggen. Een time-out is beslist geen *straf*, als je je aan een aantal uitgangspunten houdt. Zo wijs je nooit het kind af, maar laat je via 'ik-boodschappen' weten welk gedrag je op dat moment niet wenst. Je haalt een kind dan even uit de situatie waarin het storend gedrag vertoont. Het kan dan een paar minuten 'afkoelen' op een plekje buiten de groep, het liefst wel in dezelfde ruimte. Daarna haal je het kind weer in de groep en laat je weten dat het conflict wat jou betreft voorbij is.

TENSLOTTE

14

Praten met kinderen is zo belangrijk!

De taal geeft informatie over onze sociale activiteiten. Taal geeft een kind ook inzicht in sociale regels en normen en waarden. Via praten leert een kind bovendien de regels die we gebruiken als we communiceren met elkaar. Bijvoorbeeld, dat je iemand uit laat praten en dan pas antwoordt. En dat geldt natuurlijk ook als het kind de spreker is!

Praten met kinderen betekent ook, naar hen kijken. Kinderen – en volwassenen! - communiceren ook non-verbaal, met hun lichaam. Juist in die lichaamstaal drukken ze hun emoties uit. Zorg dat je zo gelijkwaardig mogelijk bent in het gesprek. Ga op gelijke ooghoogte zitten zodat je elkaar goed kunt aankijken

En bij elk contact zorg je natuurlijk dat het kind zich veilig voelt. Daarnaast moet het daadwerkelijk veilig zijn.

Hoezeer de ontwikkeling ook volgens bepaalde lijnen verloopt, geen kind doet het op de zelfde manier. Dat is afhankelijk van tempo, karakter, maar ook van omgeving en omstandigheden. Een deel van die omgeving ben jij!

VERDER

LEZEN



Babyspelletjes

Samen spelen en leren

Voor ondernemende ouders en kinderen.
Caroline van de Kommer, 2004. Het Spectrum, Utrecht.

Ontwikkeling in vogelvlucht

De ontwikkeling van kinderen en adolescenten

M.F. Delfos (herziene editie) 2002. Swets en Zeitlinger, Lisse.

Inspelen op baby's en peuters,

ontwikkelingsspelletjes

M. Riksen-Walraven, 1991. Van Loghum Slaterus, Deventer.

Kleine ontwikkelingspsychologie

R. Kohnstamm, herziene editie 2002. Deel 1: de voorschoolse periode. Bohn, Stafleu, Van Loghum, Deventer.

Huilen, boos zijn, ruzie

Omgaan met emoties bij kinderen van 0-8 jaar

H. van Hasselt-Mooy, 1991, SWP, Amsterdam.

Handboek ontwikkelingspsychologie

Grondslagen en theorieën

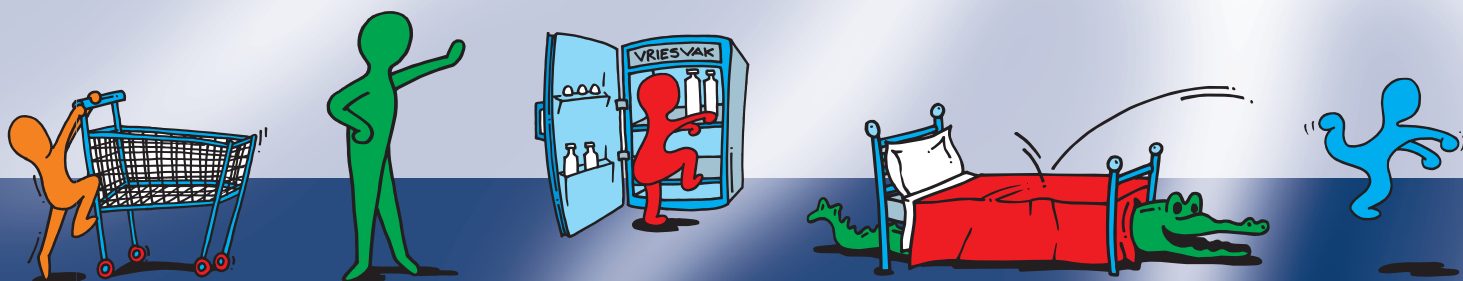
L. Verhofstadt-Denéve, P. van Geert, A. Vyt, 2003. Bohn, Stafleu, Van Loghum, Houten.

We zijn uit de bocht gevlogen.

Interview met M. Delfos over agressie.
Congresbundel Agressie te Heiloo, BJZ Alkmaar. (Bron: KPC, info 2004).

Zoek de verschillen..

Martine Delfos, 2001, Trude van Waarden producties, Bussum.



Postbus 25
5688 ZG OIRSCHOT

Telefoon 0499 - 57 80 40
Fax 0499 - 57 84 27

E-mail: info@kp-opleidingen.nl
Internet: www.kp-opleidingen.nl